

УДК 322.261.7:327.3.271

Олександр Тригуб (Київ)

РОСІЙСЬКА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА У МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ НА МЕЖІ ТИСЯЧОЛІТЬ

Одним із інструментів сучасної дипломатії Російської Федерації є Російська Православна Церква. Остання має досить сталі традиції проведення активної зовнішньої політики, яка вийшла на новий щабель після жовтневих подій 1917 р. і знайшла своє нове продовження після укладання конкордату з Й. Сталінім у 1943 р. Але якщо у післявоєнний період діяльність РПЦ була, як правило, винятково двовекторною: миротворча та місіонерська направленість, то на сучасному етапі вона вже має багатовекторний характер.

Довгий час питання зовнішньополітичної діяльності РПЦ залишалося поза увагою дослідників. За радянських часів до даного питання зверталися відомі дослідники історії православної церкви ХХ ст. П.К. Курочкін, М.С. Гордієнко, В. Куроєдов та ряд інших [1]. У своїх роботах, розглядаючи багатоаспектну історію православ'я, автори побіжно торкалися питань діяльності РПЦ на міжнародній арені. З розвалом СРСР з'являються роботи, що роблять спробу переосмислення соціальної та політичної ролі РПЦ у ХХ ст.: В.А. Алексєєв, Д. Поспеловський, В. Ципін, М.В. Шкаровський та інші [1]. Усі вони, за винятком Михайла Шкаровського порівняно побіжно торкаються досліджуваного питання. На відміну від них М. Шкаровський досить детально зупиняється на ролі Московської Патріархії на міжнародній арені у 1943-1964 рр., виокремивши цілий розділ [3].

Зовсім інший характер мають сучасні публікації [4], які намагаються розглянути окремі питання зовнішньополітичної діяльності РПЦ як за радянських часів, так і на сучасному етапі, але окремі питання (основні напрямки сучасного зовнішньополітичного курсу РПЦ, взаємодія із державними органами тощо) потребують уточнення та узагальнення, що й спонукало автора до написання даної статті.

Становлення російської зовнішньої політики у 90-і роки ХХ ст. супроводжувалося підключенням до цього процесу суспільних інститутів, що забезпечували вітчизняній дипломатії більш широку підтримку. До числа таких нових акторів належить Російська Православна Церква. Її вищі ієрархи активно сприяли дипломатичним акціям держави, таким як укладання союзних договорів з Білорусією, миротворчість на Балканах і близькосхідне врегулювання. Церква стала самостійно підтримувати контакти з ООН, ОБСЄ, ЄС та іншими міжнародними організаціями. Більш інтенсивний характер набули її зв'язки з іншими православними церквами, конфесіями і релігіями, що особливо важливо на тлі зростаючої ролі соціокультурних факторів на світовій арені. Поступово почала вимальовуватися роль РПЦ як сили, що генерує суспільно-політичні ідеї, що легітимізує і лобіює певні напрямки національної зовнішньої політики.

Доповнюючи російського дослідника Юрія Рябих [5] можна виокремити наступні напрямки зовнішньополітичної ролі РПЦ на сучасному етапі:

- *легітимація* – визначення або підтвердження законності загальних основ і окремих напрямків офіційної зовнішньої політики російської влади в очах віруючих та тих громадян Росії, які довіряють Церкві;

- *лобізм* – дії РПЦ по захисту майнових інтересів православних громад за кордоном (Західна Європа, Ізраїль), а також прав віруючих тих країн, де їх порушували (Естонія, Україна);

- *миротворчість* – участь вищих ієрархів РПЦ у згладженні чи урегулюванні локальних конфліктів;

- безпосередня реалізація геополітичних інтересів Росії на православних територіях, що особливо яскраво відобразилося в Україні останніми роками.

Названі вище функції визначали змістовну сторону взаємодії церкви з державою у зовнішній політиці на межі тисячоліть. Виступаючи на конференції «Релігія і дипломатія» у Дипломатичній академії (травень, 2001), митрополит Смоленський і Калінінградський Кирил (Гундяєв), голова Відділу зовнішніх церковних зв'язків (ВЗЦЗ) Московського патріархату відзначив наступні чотири напрямки співробітництва:

- повернення у власність Росії і Російській православної церкві архітектурної і художньої власності, втраченої після 1917-го через відмову радянського уряду від культових будівель за кордоном;
- «...захист прав наших співвітчизників у ближньому і дальньому зарубіжжі, у тому числі і прав віруючих»;
- миротворчість на пострадянському просторі та розвиток мирних міжрелігійних відносин і зв'язків із традиційними віросповіданнями Росії;
- спільне відстоювання багатополярного устрою глобального світу [6].

Таким чином, на межі тисячоліть РПЦ офіційно відкинула колишню тезу про те, що Церква «поза політикою» і не лише відкинула, а й активно увійшла до провідних аспектів політичного життя Росії.

Для реалізації зовнішньополітичного курсу РПЦ у структурі Московського Патріархату діє Відділ зовнішніх церковних зносин (рос. – Отдел внешних церковных сношений (ОВЦС), із серпня 2000 року - Відділ зовнішніх церковних зв'язків Московського патріархату) було створено Священним Синодом Російської православної церкви 4 квітня 1946 року, коли розвиток зовнішньої діяльності Московського патріархату вимагав створення спеціального церковного органу, що міг би забезпечити стабільну організацію цієї немаловажної сторони церковного життя. З 1946 по 1960 рік ВЗЦЗ очолював митрополит Крутицький Ніколай (Ярушевич). Цей період діяльності Відділу багато в чому визначив характер зовнішніх зв'язків Російської Православної Церкви на сучасному етапі, поглибив

традиційні форми міжцерковних відносин, поклав початок цілому ряду нових напрямків у даній сфері церковної діяльності. Слід особливо зазначити, що в цей період миротворча активність Церкви, її перші контакти із громадськими організаціями привели до того, що вона почала поступово виходити з ізоляції, навела перші мости з державою, світом політики, науки, культури.

Керівник Відділу з 1961 року завжди повинен бути в єпископському сані і постійним членом Священного Синоду Російської Православної Церкви. Спочатку Відділ мав вкрай малий штат; поряд з митрополитом Ніколаєм першим співробітником Відділу був Олексій Сергійович Буєвський.

16 грудня 1969 р. Священний Синод ухвалив «1. Утворити в Києві при Екзархові України філію Відділу зовнішніх церковних зносин Московського Патріархату; 2. Головою філії бути Преосвященному митрополиту Київському і Галицькому, Екзарху України» [7].

З 1960 по 1972 рік головою ВЗЦЗ був митрополит Ленінградський і Новгородський Никодим (Ротов), з 1972-го по 1981 рік - митрополит Крутицький і Коломенський Ювеналій (Поярков), з 1981 по 1989 рік - митрополит Мінський і Білоруський Філарет (Вахромєєв). У 1989 році на пост голови призначений архієпископ, пізніше - митрополит Смоленський і Калінінградський Кирил (Гундяєв).

У цей час статус Відділу і завдання його діяльності визначаються статутом РПЦ, прийнятим ювілейним Архієрейським Собором у 2000 році (розділ VI) [8], і статутом Відділу, затвердженим патріархом Алексієм II і Священним Синодом у 1992 році і зміненим у 1999 і 2001 роках. ВЗЦЗ підзвітний Патріархові і Священному Синоду, які щорічно затверджують програму його діяльності. Керівними документами для ВЗЦЗ є постанови Помісних і Архієрейських Соборів РПЦ, визначення Священного

Митрополит Кирил,
голова ВЗЦЗ МП

Синоду, укази і розпорядження Патріарха Московського і всія Русі.

Завданням ВЗЦЗ, відповідно до офіційного сайту РПЦ МП, є здійснення зовнішньої діяльності Московського Патріархату за наступними основними напрямками:

- зв'язки РПЦ із Помісними Православними Церквами; інославною Церквами і релігійними об'єднаннями; релігійними і світськими міжнародними організаціями, що перебувають у РФ і за її межами;

- інформування Патріарха і Священного Синоду про події і заходи, що відбуваються поза РПЦ і зачіпають її інтереси;

- здійснення в межах канонічних повноважень адміністративного і фінансово-господарського управління єпархіями, монастирями, парафіями, представництвами і подвір'ями РПЦ за межами колишнього СРСР, а також окормлення подвір'їв Помісних Православних Церков на канонічній території РПЦ;

- правове забезпечення майнових прав і інтересів РПЦ за рубіжем;

- сприяння у здійсненні закордонних, а також міжконфесійних і міжрелігійних зв'язків Синодальним установам Московської Патріархії;

- направлення за кордон представників Московської Патріархії і прийом офіційних гостей РПЦ;

- оформлення виїздів за рубіж офіційних представників Московської Патріархії і підтримка контактів з іноземними посольствами у Москві;

- організація паломництв, навчання представників РПЦ і їхнього стажування за кордоном.

У структурі відділу працюють сектори: заграничних РПЦ, православний, католицький, протестантський, міжнародних християнських організацій, міжрелігійних зв'язків, громадських зв'язків, фінансово-економічний, протокольний, паломницький; служба комунікації.

Видаються «Інформаційний бюлетень», журнали «Церква і час» і «Православний прочанин», служба комунікації випускає «Добірку по пресі». При ВЗЦЗ діє секретаріат

Міжнародного союзу громадських об'єднань «Всесвітній Російський народний собор» [9].

Використовуючи свій розгалужений апарат, Церква, в особі Патріарха, або іншого високопоставленого представника Московського Патріархату, знаходячись з офіційними візитами за кордоном, незмінно використовують високі трибуни міжнародних організацій для трансляції тих чи інших політичних ідей, які йдуть у руслі офіційної зовнішньої політики Росії і відповідають власній позиції РПЦ із зовнішньополітичних питань. Наприклад, перебуваючи восени 1995 р. з візитом у Німеччині, Патріарх Алексій II критикував політику західних держав у відношенні до колишньої Югославії і, зокрема, відносно боснійських сербів. У бесіді з канцлером Г. Кодем Патріарх виразив стурбованість православних віруючої Росії і Білорусії у зв'язку з розширенням списку країн-учасниць Північно-Атлантичного Союзу і наближенням військ НАТО до кордонів СНД [10].

І це не одиничний приклад. Протягом 1990-х років Москва через РПЦ-МП активно діяла в Естонії, де утворилася т.зв. «Естонська схизма», яка привела до погіршення і, навіть, розірвання відносин із Константинопольським Патріархом. Для вирішення даної проблеми було залучено МЗС Росії і безпосередньо російського посла в Туреччині В.І. Кузнецова [11].

У цей же час не забував ВЗЦЗ і про події в Югославії. У 1993 р., у період загострення кризи на території колишньої Югославії, РПЦ виступила з однозначно критичним підходом на адресу ООН, Європейського співтовариства і країн членів НАТО, які зайняли тверду позицію у відношенні Сербії, що здійснювала військову підтримку сербських націоналістів Боснії-Герцеговини, що проводили етнічні чистки серед боснійських мусульман і хорватів. Позиція РПЦ у цьому питанні відповідала політиці російського зовнішньополітичного відомства, що виступало проти економічних санкцій міжнародного співтовариства, спрямованих проти Сербії. Патріарх Алексій II у своєму виступі з цього приводу сказав: «Ми закликаємо світове співтовариство відмовитися від планів збройного втручання

у конфлікт, від односторонньої військової підтримки або односторонньої економічної блокади якої-небудь однієї із залучених у нього сторін...» [12].

Активізувалися відносини РПЦ з такими країнами як Китай, Іран, Єгипет, Палестина тощо. Продовжується втручання Патріархату в життя Білорусії, Молдови, України. Наприклад, одним із останніх проявів даної активності є проведення Хресного ходу в Одесі у липні 2007 р., направлено проти вчесь ВМС України і країн НАТО «Сі Бриз - 2007» [13].

Таким чином, можна констатувати, що на сьогодні Російська Православна Церква Московського Патріархату активізувала своє втручання у внутрішні проблеми інших православних держав, особливо на теренах колишнього СРСР, у руслі геополітичних інтересів Росії.

Література:

1. Курочкин П.К. Эволюция современного русского православия. – М.: «Мысль», 1971; Годиенко Н.С. Современное русское православие. – Л.: Лениздат, 1987; Куроедов В.А. Религия и Церковь в Советском государстве. – М.: Политиздат, 1981; Русское православие: вехи истории. – М.: Политиздат, 1989.
2. Алексеев В.А. Иллюзии и догмы. – М.: Политиздат, 1991; Поспеловский Д. Православная Церковь в истории Руси, России и СССР. – М.: Библейско-богословский институт Св. Апостола Андрея, 1995; Шкаровский М.В. Русская Православная Церковь при Сталине и Хрущеве. – М.: Крутицкое Патриаршее Подворье, Общество Любителей церковной истории, 2000; Цыпин В., протоиерей. История Русской Православной Церкви. 1917-1990. – М.: Московская Патриархия, Издательский дом «Хроника», 1994 та інші.
3. Шкаровский М.В. Вказ. пр. – С. 284-331.
4. Шкуратова И.В. Советское государство и внешнеполитическая деятельность русской православной церкви. 1945-1961 гг. // Автореф... к.ист.н. – М., 2005; Церпицкая О.Л. Международная деятельность Русской Православной Церкви в контексте внешней политики Российской Федерации в условиях глобализации // Автореф... к.полит.н. – СПб., 2003; Петлюченко В. Православная церковь и внешняя политика // Международная жизнь. – 1992. – № 3. – С. 73-82; Васильева О.Ю. Внешняя политика советского государства и русская православная церковь. 1943-1948 годы // Труды Института российской истории РАН. – М., 2000. – Вып. 2. – С. 339-347 та інші.
5. Рябых Ю. Внешнеполитические ориентиры Русской православной церкви (1991-2000) // Pro et Contra (Москва). – 2001. – Т. 6. – № 4 (Осень). – С. 118-119.
6. Кирилл (Гундяев), митрополит. Религия и дипломатия. Взаимодействие ОВЦС Московского Патриархата с Министерством иностранных дел России // Журнал Московской Патриархии. – 2001. – № 7. – С. 56-61.
7. Об образовании в Киеве при Экзархате Украины филиала Отдела внешних церковных сношений // Журнал Московской Патриархии. – 1970. – № 1. – С. 5.
8. Устав РПЦ, Глава VI // www.mospat.ru
9. Отдел внешних церковных связей Московского Патриархата // www.mospat.ru; Отдел внешних церковных связей (ОВЦС) // www.patriarchia.ru
10. Смирнов М. Роль Русской Православной Церкви на современном этапе политического развития России (1993-1997) // www.nasledie.ru
11. Информационный бюллетень Отдела внешних церковных сношений Московского Патриархата. – 1994. – № 19. – С. 1; - № 20. – С. 10.
12. Информационный бюллетень Отдела внешних церковных сношений Московского Патриархата. – 1993. – № 10. – С. 1.
13. РПЦ МП как политический инструмент внешней политики РФ // <http://babr.ru/index.php?pt=news&event=v1&IDE=38827>

Тригуб Олександр. Російська Православна Церква у міжнародних відносинах на межі тисячоліть

У статті прослідковується місце та роль Російської Православної Церкви у сучасній зовнішній політиці Російської Федерації. Автор приходить до висновку про активізацію зовнішньополітичної діяльності РПЦ, особливо на пострадянському просторі.

Trygub Olexander. The Russian Orthodox Church in the international relations on a boundary of millennium

In article the place and a role of the Russian Orthodox Church in modern foreign policy of the Russian Federation is traced. The author comes to the conclusion about activization of foreign policy activity ROC, is especial on the post-soviet area.

Надійшла до редакції 25.09.2007 р.